

MW

MI O ROMIH

Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji

Prevladujoče tematske poudarke lahko povzamemo
tudi z besedami »razlikovanje«, »deviantnost« in »ogro-

Gigami svet na poti (Slovenske novice, 10. 11. 1997), Romi vneto pospravljajo lesino (Dolniski list, 2. 10. 1997), Moraš biti Rom, da ti pomagajo? (Dnevnik, 16. 10. 1997), Nočejo, da bi jim zaradi Romov šli pozidati smiljčca (Delo, 16. 10. 1997), Romov ne mara nihče (Delo, 17. 9. 1997), Seltzi Romov dviga temperaturo (Delo, 15. 6. 1997).

KARMEN ERJAVEC

SANDRA B. HRVATIN

BARBARA KELBL

open society *institute slovenia*

MW MEDIAWATCH

OPEN SOCIETY INSTITUTE-SLOVENIA
VEGOVA 8
SI-1000 LJUBLJANA
E: OSI@SOROS.SI

izdajatelj: OPEN SOCIETY INSTITUTE-SLOVENIA
edicija: MEDIAWATCH
urednik: BRANKICA PETKOVIĆ

MI O ROMIH

Diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji

avtorice: KARMEN ERJAVEC, SANDRA B. HRVATIN,
BARBARA KELBL

lektor: JAKA ŽURAJ

oblikovanje: ROBERT ŽVOKELJ, STUDIO ID

fotografija na

naslovnici: *prizor iz filma* LAZARJA STOJANOVIĆA: ALMOST SERBS

primarna

tipografija: GOUDY & GOUDY SANS, ITC

organizacija tiska: BOŽNAR & PARTNER

© 2000 OPEN SOCIETY INSTITUTE-SLOVENIA

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.774:397(497.4=214.58)

ERJAVEC, Karmen

Mi o Romih : diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji

/ Karmen Erjavec, Sandra B. Hrvatin, Barbara Kelbl. - Ljubljana :

Open Society Institute, 2000. - (Mediawatch)

Vsebuje tudi prevod, tiskan v obratni smeri:

We about the Roma : discriminatory discourse in the media in Slovenia

/ [translation Olga Vuković]

ISBN 961-6278-09-6

1. Hrvatin, Sandra B. 2. Kelbl, Barbara 3. Erjavec, Karmen: We about the Roma
105985536

MI O ROMIH

Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji

KARMEN ERJAVEC

*Fakulteta za družbene vede,
Oddelek za komunikologijo, Ljubljana*

SANDRA B. HRVATIN

*Fakulteta za družbene vede,
Oddelek za komunikologijo, Ljubljana*

BARBARA KELBL

novinarka in komunikologinja

VSEBINA

POVZETEK 7

UVOD - SOVRAŽNI GOVOR 9

MI (SLOVENCİ) - ONI (ROMI) 12

KDO GOVORI? 12

O ROMIH LE KOT O »PROBLEMU« 14

ROMI KOT KOLEKTIVNI AKTERJI 15

KAKO ROME VIDIMO »MI«? 16

SOCIALNA KATEGORIZACIJA - »ROMI KRADEJO,
SO NEDELAVNI IN SE NAGLO MNOŽIJO.« 19

POZITIVNA SAMOPODOBA - »DOBRI SLOVENCİ« 23

STRATEGIJE ARGUMENTIRANJA 25

ZANIKANJE NESTRPNOSTI 26

BLAŽITVE 29

POSPLOŠEVANJE 30

UPRAVIČEVANJE 30

SPREJEMLJIVOST DOBRIH ROMOV 30

GROŽNJE 31

OBRNITEV: OBTOŽBA ŽRTVE 32

STRATEGIJA PROTINAPADA: »MI NISMO NE-
STRPNI, NESTRPNI SO DRUGI.« 33

STRATEGIJA GREŠNEGA KOZLA 34

SKLEP - ZAKAJ LAHKO SLABO PIŠEMO O ROMIH? 35

IZBRANA LITERATURA 37

POVZETEK

Mediji imajo danes osrednjo vlogo pri postavljanju kazala pomembnosti tem, o katerih poteka javna razprava, tem, o katerih razmišljajo in se pogovarjajo ljudje. Z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstruirajo in reproducirajo predstavo o »nas« kot pripadnikih večinskega naroda in o »njih« kot pripadnikih manjšine. Občinstvu ponujajo le nekatere kulturne vzorce, jim dodajajo nove pomene in jih delajo zdravorazumske, obče veljavne in edino pravilne.

V tej študiji se osredotočamo na poročanje slovenskih medijev jeseni 1997, ko so vaščani Malin z »vaškimi stražami« preprečili naselitev romske družine, ki je tam kupila hišo. Prevladujoči ton poročanja bi lahko označili z eno samo besedo – *problemi*. Še več, o Romih se ne govori drugače kakor o »romskem vprašanju«, »romskem problemu«, »romski problematiki«. Mediji se s težavami Romov ne ukvarjajo, razen kadar te prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo. Pri 131 analiziranih časopisnih, televizijskih in radijskih prispevkih samo v enem primeru ne velja hipoteza, da mediji o etničnih manjšinah poročajo le takrat, kadar so vpletene v konflikte.

Novinarsko poročanje o Romih izhaja iz predpostavke, da so Romi drugačni od »nas«. Njihova drugačnost je tako samoumevna in dokončna, da je ni treba niti posebej pojasnjevati. S posebnimi tehnikami stereotipizacije in posploševanja se mediji v poročanju osredotočajo na posamezne »negativne značilnosti« Romov, kakršne so kulturna različnost, deviantnost in ogrožanje večinskega prebivalstva. Tematsko bi jih lahko razdelili na tri skupine:

1. Romi so akterji negativno ovrednotenih dejanj (kriminal), ki pomenijo grožnjo družbenemu redu. Tako so Romi predstavljeni kot agresivni in nevarni. Prevladujoča kategorizacija novinarskega poročanja je trditev, da Romi (po svoji naravi) kradejo.
2. Romi ogrožajo naše družbenoekonomske interese in pomenijo grožnjo ekonomskemu redu. So nedelavni in leni in živijo od socialne pomoči (ki naj bi bila po prepričanju večinskega prebivalstva višja od zaslužkov, ki bi jih dobili, če bi delali).
3. Romi imajo drugačno kulturo, mentaliteto in obnašanje, ki ni v skladu z normami večinskega prebivalstva in kot tako pomeni grožnjo našemu kulturnemu redu. Tako se Romi od večinskega prebivalstva razlikujejo po videzu (bar-

vi kože), imajo drugačno kulturo, vrednote in navade, so neprilagodljivi in imajo previsoko nataliteto.

Takšna medijsko (po)ustvarjena podoba Romov je tako močna, da Romi v analiziranih prispevkih le izjemoma nastopajo kot konkretni posamezniki, pač pa novinarska presoja njihovih dejanj temelji na lastnostih, ki jih Romom na splošno pripisuje večina. Na ta način mediji občinstvu preprečujejo, da bi se identificiralo z romskim akterjem v prispevku in podvomilo o jasni sliki delitve na dobre Slovence in slabe Rome.

Pri poročanju o etničnih dogodkih je moč medijev še toliko večja, ker primanjkuje alternativnih virov informacij. Kot primer posebne oblike komunikacijske deprivegiranosti temelji medijsko poročanje o manjšinah izključno na navajanju virov večinskega prebivalstva, kar je potrdila tudi ta študija. Hkrati s prostorsko, ekonomsko, kulturno in socialno getoizacijo manjšine poteka tako še posebna oblika medijske izključitve in osamitve.

UVOD - SOVRAŽNI GOVOR

Začetek aprila leta 1941. Po pusti jesenski pokrajini, nekje v Srbiji, vozi avtobus. V avtobusu so propadli pevec popevk (P), mladoporočeni par, starejši možakar (O), ki potuje na obisk k pravkar mobiliziranemu sinu, lovec, duhovnik, bolnik s tuberkulozo, državni uradnik (U), ki v svojo skrivnostno malo črno beležko zapisuje ljudske modrosti, in dva Roma. V nekem trenutku stari možakar ugotovi, da nima denarnice. Ugotavljanje krivca, kradljivca »med nami«, je zadnje dejanje filma *Tko to tamo peva* znanega srbskega režiserja Slobodana Šijana.

P: Ustavite avtobus in nas preiščite.

O: Ne izpusti nikogar ven, dokler ne dobim denarja nazaj.

U: Kaj bi se ustavljali in pregledovali poštene ljudi. Ko pa se vendar ve, kdo tukaj krade!

Kamera takrat pokaže dva speča, nič sluteča (in nič kri-va) Roma. V hipu se mala »avtobusna skupnost« spremeni v nasilno, s predsodki in sovraštvom vodeno množico. Roma brutalno pretepejo, ne glede na to, da je eden od njih »samo otrok«. Če se zgodi karkoli nesprejemljivega in so med nami Romi - njihova krivda je nedvomna. Ni pomembno, kaj se je dejansko zgodilo, ni pomembno, kdo je kriv, pomembno je, da vsi vemo, kdo krade, da vsi vemo, kdo je že po naravi nagnjen h kriminalu – Romi.

Pričujoča študija analizira poročanje slovenskih medijev o Romih jeseni leta 1997¹, ko so vaščani Malin z »vaškimi stražami« preprečili naselitev romske družine, ki je tam kupila hišo. Nakup hiše in preselitev romske družine sta izzvala množične protestne shode, nastal je politični problem, o katerem so razpravljale stranke in predsedniški kandidati med predvolilno kampanjo. Ta dogodek, kot očitni primer delovanja moralne panike, podprt z medijskim poročanjem o t. i. »romski problematiki«, je v slovenskem javnem prostoru izzval sovraštvo, nestrpnost in zaničevanje, usmerjeno proti določeni manjšinski skupini.

Sovražni govor, ki se je leta prikrito loteval drugih manjšin, je na primeru poročanja o Romih dobil najbolj odkrito in šovinistično podobo. Romi niso samo različni od »nas«, oni so drugačni. Toliko drugačni, da bi jih večinska družba »evidentirala«, zbrala vse na enem mestu in preselila v posebej zanje zgrajeno naselje »nekje v Kočevskem Rogu«.

Temeljna vprašanja, ki jih odpira naša analiza, so:

· *Kako medijska besedila skozi jezikovne in retorične pripomočke konstruirajo in legitimirajo etnično neenakopravnost?* Doseda-

¹ Analizirani novinarski prispevki in pisma bralcev so bili v slovenskih medijih objavljeni od začetka septembra do konca novembra 1997. Največ prispevkov je objavil dnevnik *Delo*, in sicer 18 vesti in poročil, štiri komentarje, reportažo in pet pisem bralcev; sledi mu regionalni tednik *Dolenjski list*, ki je objavil 22 vesti in poročil, dva komentarja, dve pismi bralcev in telefonsko anketo. *Dnevnik* je objavil 18 prispevkov: 14 vesti in poročil, komentar, intervju, pismo bralcev in anketo. *Večer* je objavil 11 prispevkov; od tega 7 vesti in poročil, dva komentarja, pismo bralcev in izsek komentarja iz časopisa *Mladina*. V analizi smo zajeli tudi druge tiskane medije: *Nedelo* (2 prispevka), *Nedeljski dnevnik* (2 prispevka), *Slovenske novice* (7 prispevkov), *Gorenjski glas* (3 prispevki), *Kmečki glas* (2 prispevka), *Mladina* (8 prispevkov), *Mag* (3 prispevki), *7D* (1 prispevek) in *Svobodna misel* (1 prispevek). Televizijski program SLO1 je prikazal pet novinarskih prispevkov (tri vesti in poročila in dva intervjuja), POP TV pa štiri (tri vesti in poročila ter pogovor v studiu). *Radio Slovenija 1* je v tem času objavil 7 prispevkov (vesti in poročila), RGL pa 2 pogovora v studiu. Skupno število vseh analiziranih prispevkov je 131.

nje raziskave medijskega poročanja o manjšinah (Van Dijk, 1991; Stocker, 1993; Matouschek in Wodak, 1995; »Hate Speech« in the Balkans, 1998) kažejo, da imajo mediji ključno vlogo pri uveljavljanju in legitimiranju etnične neenakopravnosti. Mediji z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstruirajo predstavo o »nas« kot pripadnikov večinskega naroda in o »njih« kot pripadnikov manjšine. Posebno učinkovite so t. i. prikrite tehnike favoriziranja ene strani, kakršne so: podrobnejša in »prijaznejša« predstavitev določenega stališča, prikrivanje informacij (zlasti pri poročanju o Romih, kjer primanjkuje alternativnih virov informacij), poudarjanje favoriziranih informacij, zanemarjanje predstavnikov manjšin, ki nimajo institucionalne podpore, itd.

- *Katere argumentacijske strategije in tehnike uporabljajo mediji za prenos implicitnih predsodkov po eni strani in za opravičevanje etnične diferenciacije po drugi strani? Slovenski mediji so v poročanju o Romih uporabljali številne medijske tehnike in strategije od zanikanja nestrpnosti, blažitve, upravičevanja, posploševanja in obtoževanja žrtve do prenosa krivde na druge. Pri tem je treba zlasti opozoriti na medijske tehnike, ki večinsko prebivalstvo predstavljajo v pozitivni luči kot nevtralne akterje ali celo kot žrtve, ki potrebujejo posebno zaščito.*
- *Zakaj je (bilo) mogoče tako odkrito sovražno, rasistično in šovinistično pisanje o Romih? Sovražni govor v svoji najbolj eksplicitni obliki pomeni zanikanje in obstoj drugega. V našem primeru je bilo očitno, da je družba skrajno nevarno znižala »prag tolerantnosti« do sovražnega govora. Kakor pravi dr. Vanek Šiftar, romolog, reševanje romskega vprašanja v Evropi sovпада s procesom izločanja rasistov (Nedeljski dnevnik, 26.10.1997). Tudi avtorji primerjalne študije »Hate Speech« in the Balkans (1998:92) ugotavljajo, da so Romi predmet nenehnega sovražnega govora v vseh državah Vzhodne in Srednje Evrope. Nenehno se razpravlja o človekovih pravicah, toda pravice Romov se obravnavajo kakor (bi bile) pravice dreves: lahko rastejo, njihova stvar pa je, kako jim to uspeva.*

Analiza vključuje proučevanje t. i. diferenciacijskega diskurza (Matouschek in Wodak, 1995), ki ima predvsem funkcijo pozitivne samoreprezentacije in negativne prezentacije drugih oz. oblikovanje takšnih družbenih, ekonomskih in političnih praks, ki bodo nekaterim skupinam onemogočile dostop do materialnih in simboličnih resursov. Pisanje in govor o manjšinah, imigrantih in beguncih ima

širše družbene, politične in kulturne funkcije, saj označuje pripadnost dominantni skupini in njeno notranjo povezanost na eni strani in izključevanje manjšin in vseh drugačnih na drugi (Van Dijk, 1992:88). Jezikovna diskriminacija pa ni vidna samo pri pripisovanju jasnih predsodkov, ampak tudi na eksplicitni ravni.

Mediji imajo danes pomembno vlogo pri definiranju dnevnega reda vprašanj, o katerih razmišljajo in se pogovarjajo ljudje. Medijska agenda (kazalo pomembnosti) v poročanju o manjšinah temelji na predpostavki, da je medijski pogled »zdravorazumski« in obče veljaven, da je to pogled večine (medijskega nadomestka večinskega mnjenja) oz. edini način, kako vidimo (in razlagamo) sebe in druge. Tako mediji svojem občinstvu ponujajo samo določene (izbrane) kulturne vzorce, oblikujejo in dodajajo nove pomene ter jih v končni fazi delajo univerzalne in edino pravilne. Medijski vpliv se ne kaže samo v izbiri dogodkov in favoriziranju določenih razlag, temveč tudi v tistem, kar ostane medijsko nepokrito. Kakor ugotavljata ameriška raziskovalca Lazarsfeld in Merton v več kot pol stoletja stari študiji *Množično sporočanje, popularni okus in organizirano družbeno delovanje*, se vpliv, ki ga imajo mediji na svoje občinstvo, ne kaže le v tem, kaj povedo, ampak, pomembneje, v tistem, česar ne omenjajo (Lazarsfeld, Merton, 1999:28). V primeru medijskega poročanja o Romih je treba analizirati tudi tisto neizgovorjeno oz. tisto, kar je namenoma ostalo zunaj medijskega pogleda.

MI (SLOVENCİ) – ONI (ROMI)

KDO GOVORI?

Z analizo virov informacij smo hoteli ugotoviti, na katere vire so se pri pisanju opirali novinarji in kakšni so bili vzorci citiranja. Skratka, iskali smo odgovore na vprašanja, kdo govori, kako pogosto in o čem?

Naslovniki kakovostnih medijev pričakujejo od novinarja, da bo - še zlasti v prispevkih, ki poročajo o konfliktnih - objavil vsebino, ki bo ustrezala dejanskemu stanju, in pri tem predstavil vse udeležene strani. Vendar poročanje o Romih te predpostavke ne potrjuje. V 131 prispevkih (vesti, poročila, reportaže, intervjuji), ki smo jih zajeli v analizo, so se Romi kot viri informacij pojavili 32-krat, pripadniki večinske družbe pa 226-krat. Novinarji so romske vire navajali osemkrat manj pogosto kakor vire večinskega prebivalstva.

TABELA 1: VIRI V NOVINARSKIH PRISPEVKIH O ROMIH
(SKUPNO ŠTEVILO POJAVLJANJA V VSEH ČLANKIH)

VIRI INFORMACIJ	POGOSTOST POJAVLJANJA	
	ŠT.	%
vaščani, krajsani	59	22,9
župani občin	38	14,7
naključni poslušalci ali gledalci, anketiranci	19	7,4
občinski in krajevni funkcionarji	17	6,6
predsedniški kandidati	14	5,4
predstavniki združenj občanov, staršev	12	4,7
romologi, etnologi	10	3,9
policija	9	3,5
učitelji, ravnatelji	7	2,7
predstavniki urada za narodnosti	7	2,7
predstavniki ministrstev, inšpektorji	7	2,7
predstavniki strank in strankarskih odborov	7	2,7
strokovni občinski delavci, socialna služba	6	2,3
drugi strokovnjaki	5	1,9
sodniki	3	1,2
cerkveni predstavniki	3	1,2
razno (vodja podjetja, varnostnik)	2	0,8
varuh človekovih pravic	1	0,4
SKUPAJ (večinsko prebivalstvo)	226	87,6

Romi, ki jih dogodki neposredno zadevajo	16	6.2
drugi Romi	9	3.5
predsednik Zveze romskih društev	6	2.3
romski svetnik	1	0.4
SKUPAJ (Romi)	32	12.4
SKUPAJ	258	100

Manjšo zastopanost Romov v novinarskih prispevkih je mogoče deloma pripisati institucionalnim in organizacijskim oviram: družbene institucije imajo urejene odnose in utečeni način dela z medijskimi hišami, organizirano službo za stike z javnostmi, ki oblikuje medijska sporočila. Romi so brez institucionalne opore, precej manj organizirani, zato je tudi njihov glas težje dostopen novinarjem. Vendar to pojasnjuje le del neskladja, le večjo zastopanost institucionalnih virov. Z enakim argumentom pa ne moremo pojasniti redkega navajanja romskih sogovornikov nasploh in še posebno zapostavljanja tistih potencialnih romskih virov, ki so bili neposredno udeleženi v dogodkih.

Lahko rečemo, da so Romi komunikacijsko izrazito deprivilegirani in izključeni iz oblikovanja medijske agende. Tudi v primerih, ko se dogodki neposredno nanašajo na Rome, jih mediji obravnavajo kakor da bi bili »komunikacijsko nedoletni«, kakor da bi bili govorci, ki niso sposobni predstaviti lastnih pogledov in zato potrebujejo nekakšne medijske posrednike.

Za ilustracijo izbire novinarskih sogovornikov lahko navedemo primer poročanja o dogodkih, ko so vaščani Malin preprečili naselitev romske družine iz Grosupljega. Čeprav je bila v dogodek vpletena konkretna družina, je le v dveh prispevkih imela priložnost izraziti svoje stališče (*Mag*, 24. 9. 1997; *Delo, Sobotna priloga*, 25. 10. 1997). Nasprotno pa je druga stran svoje mnenje izražala zelo pogosto: tako neposredno vpleteni v konflikt (vaščani Malin in okoliških krajev, župani občin, občinski funkcionarji) kakor tisti, ki jih dogodek ni neposredno zadeval (predsedniški kandidati, cerkveni predstavniki, predstavniki strank).

Prispevki, ki smo jih analizirali, so le izjemoma temeljili na opažanjih samih novinarjev in so se večinoma opirali na izjave in mnenja virov informacij. Zato smo poleg analize pogostosti pojavljanja posameznih virov analizirali tudi način predstavljanja sogovornikov. Spodnja tabela ponovno potrjuje, da je bila velika večina prispevkov napisanih

izključno na podlagi informacij, pridobljenih od predstavnikov večinskega prebivalstva. Da pa sama zastopanost virov z vseh strani, ki so vpletene v konflikt, v novinarskih prispevkih še ne zagotavlja poročanja, ki bi ustrezalo dejanskemu poteku dogodkov, dokazuje poročanje *POP TV* in *Slovenskih novic*, ki so v svoje poročanje sicer vključili romske vire, vendar so ti – kakor bomo videli pozneje – predstavljeni na diskriminatorški način. Mediji pogosto uporabljajo normo uravnoveženega poročanja predvsem zato, da se izognejo lastni odgovornosti.

Tudi porazdelitev virov informacij po posameznih prispevkih kaže na izredno pomanjkljivo navajanje romskih virov. Tudi takrat, ko so novinarji za svoje sogovornike izbirali Rome, so romska stališča objavljali izključno le hkrati s stališči večinskega prebivalstva. Romskemu viru je najpogosteje nasprotoval vir iz večinskega prebivalstva. Izjemi sta le intervju s predsednikom Zveze romskih društev v *Magu* in kratka vest v *Dolenjskem listu*.

TABELA 2: DELEŽ PRISPEVKOV GLEDE NA ZASTOPANOST POSAMEZNIH VIROV INFORMACIJ

VIRI V PRISPEVKIH	SAMO ROMI	SAMO VEČINSKO PREBIVALSTVO	ROMI IN VEČINSKO PREBIVALSTVO	SKUPAJ
<i>Delo</i>	0	16	2	18
<i>Dnevnik</i>	0	15	6	21
<i>Dolenjski list</i>	1	16	1	18
<i>Sl. Novice</i>	0	1	4	5
<i>Mladina</i>	0	2	1	5
<i>Mag</i>	1	1	1	3
<i>TVSlo</i>	0	4	1	5
<i>POP TV</i>	0	0	4	4
<i>drugo</i>	0	19	1	20
SKUPAJ	2	74	21	99

O ROMIH LE KOT O »PROBLEMU«

Analiza vsebine časopisov v Veliki Britaniji in na Nizozemskem je pokazala, da v poročanju o etničnih skupnostih izrazito prevladujejo prispevki o kriminalu, kulturnih razlikah, nasilju (izgredih) in problematičnih migracijah (Van Dijk, 1991). Dominantno medijsko sliko manjšin in emigrantov bi lahko označili z eno samo besedo - »proble-

mi«. Ker manjšine niso tržno zanimive, se mediji z njihovimi težavami ne ukvarjajo, razen takrat, ko te prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo.

Analiza poročanja slovenskih medijev o konkretni etnični manjšini - Romih - to hipotezo potrjuje: slovenski mediji poročajo o Romih v glavnem le kot o problemu, ki pesti Slovence: priseljevanje, nastanitvene težave, socialne težave (visoka socialna pomoč, nasilje, kriminal), kulturne razlike, težave z integracijo. Še več, o Romih se ne govori drugače kakor o »romskem vprašanju« ali »romskem problemu/problematici«.

Prevladujoče tematske poudarke lahko povzamemo tudi z besedami »razlikovanje«, »deviantnost« in »ogrožanje« ter ilustriramo že z naslovi prispevkov. Ti namreč povzemajo vsebino prispevka ali opozarjajo na dimenzijo, ki jo novinar ali medij opredeljuje za najpomembnejšo. Naštejmo nekatere: *Cigani spet na poti* (Slovenske novice, 10. 11. 1997), *Romi vneto spravljajo letino* (Dolenjski list, 2. 10. 1997), *Moraš biti Rom, da ti pomagajo?* (Dnevnik, 16. 10. 1997), *Nočejo, da bi jim zaradi Romov šli pozidat zemljišča* (Delo, 16. 10. 1997), *Romov ne mara nihče* (Delo, 17. 9. 1997), *Selite Romov dviga temperaturo* (Delo, 15. 9. 1997), *»Ciganski« ključki pa ne odpirajo Malinskih vrat* (Dnevnik, 29. 9. 1997).

Precej manjši je sklop prispevkov o »problemih«, ki jih večinska družba povzroča Romom. Ta tema se pojavlja predvsem v komentarjih: *Atmosfera linča* (Mladina, 14. 10. 1997), *Sodobni geto za Rome* (Mladina, 28. 10. 1997), *Etnični inženiring po dolensko* (Delo, Sobotna priloga, 26. 9. 1997), *Svojih problemov ne moremo reševati s sovraštvom do drugačnih* (Gorenjski glas, 17. 10. 1997).

Pri 131 časopisnih, televizijskih in radijskih prispevkih v enem samem primeru ne velja hipoteza, da mediji o etničnih manjšinah poročajo le takrat, kadar so vpletene v konflikte - vest v *Večeru* (28. 10. 1997) opisuje dejavnosti na novo ustanovljenega romskega društva v Velenju.

ROMI KOT KOLEKTIVNI AKTERJI

Najizrazitejša značilnosti poročanja o Romih je, da se Romi zelo redko pojavljajo kot konkretni posamezniki, ampak le kot pripadniki etnične skupnosti. S tem ko Romi v prispevku ne dobijo svoje individualne podobe, izgubijo tudi možnost, da bi se razlikovali od povprečne, iz predsodkov in stereotipov izhajajoče podobe Romov kot etnične

skupnosti. Tudi če se Rom pojavi kot akter, temelji novinarska presoja njegovih dejanj na lastnostih, ki jih Romom na splošno pripisuje večina.

Naslednji odlomek je značilni primer prehoda od posameznika h kolektivu. Novinar zanika trditev Roma, da je njegova družina neproblematična. Tega pa ne utemeljuje z dejstvi, ampak s »splošno znanimi«² sodbami o romskem značaju in navadah. Novinar si ni pomagal niti z mnenjem prebivalcev ali predsednice krajevne skupnosti, ki so romski družini očitno nenaklonjeni, ampak kar s splošnim, nepotrjenim mnenjem: Čeprav S. (romska družina op. a.) pravijo, da ljudem ne povzročajo nevšečnosti, pa prebivalci ks Zagradec na območju Grintavca, Dečje vasi in drugje menijo drugače. Z njimi se, kot je povedala predsednica ks Zagradec Marija Zaletelj, pogosto obračajo na svet ks. Dandanes ima že večina Romov svoje avtomobile, ki pa največkrat niso registrirani, vozniki se obnašajo, kot da so sami na cesti, in največkrat nimajo voziškega izpita. Pogosto so tudi oboroženi [...] (*Dolenjski list*, 23. 10. 1997) (podčrtale a.).

Mediji z navajanjem kolektivnih akterjev tudi preprečujejo občinstvu, da bi se identificiralo z Romi in podvomilo o jasni sliki delitve na dobre Slovence in slabe Rome. Kakor je že nakazal zgornji primer, so slovenski mediji o prizadetih Romih poročali brez podrobnejše navedbe akterja, kraja, časa itd. Novinarji so o domnevnih dejavnostih Romov pisali na podlagi govoric tudi takrat, ko je šlo za tako problematične izjave, kakršne so grožnje s streljanjem: Grupeljski Romi namreč javno grozijo vaščanom Malin s požigom vasi, streljanjem vaščanov, z nasilnim vseljevanjem in organiziranjem Romov (ki jih je več kot članov Malin), če ne bodo marali medse njihovih rojakov. (*Delo*, 26. 9. 1997)² (podčrtale a.). Deset dni prej je isti časopis objavil naslednjo »informacijo«: Ljudje so tako razkačeni, da govorijo o miniranju in požigu hiš (*Delo*, 15. 9. 1997). V nobenem primeru se novinarji niso potrudili pridobiti mnenja ali izjave policijske uprave v omenjenem kraju.

KAKO ROME VIDIMO »MI«?

Pred podrobnejšo analizo poročanja slovenskih medijev o Romih moramo omeniti, da je diferenciacijski diskurz predvsem značilnost popularnih medijev. Tovrstni mediji s stereotipizacijo, personalizacijo in poenostavljanjem reducirajo kompleksnost sveta.

Ključni princip predstavljanja akterjev v popularnih

² Dnevnik *Delo* je v vseh 18 člankih, ki jih je objavil na to tematiko, navedel izjavi dveh predstavnikov prekmurskih Romov, niti enkrat pa ni navedel izjav prizadetih Romov.

medijih je zgrajen na t. i. Mi-diskurzu, ki deli prebivalstvo na »nas« in »nje«. »Nam« potencirano pripisuje pozitivne vrednosti, »njim« pa negativne lastnosti.

Popularni mediji občinstvu ne ponujajo informacij, temveč zgodbe. Najpogostejši tipizirani obrazec pripovedovanja zgodbe je pozitiven ali negativen odklon od normalnosti. V tem primeru pomeni normalnost nekakšen kontekst razumevanja zgodbe: je nekaj, o čemer se vsi strinjamo, čeprav tega zdravorazumskega konsenza dejansko ni. Na kratko, čim bolj vsebina odstopa od normalnosti, tem bolj ustreza idealnemu tipu sporočila popularnega medija.

Tipična zgodba v popularnih medijih je po Linkovi formuli (1986) zgrajena tako, da izbrana »dejstva« poveže s pozitivno in negativno vrednotenimi simboli v družbi. Zgodbe, narejene po tej formuli, se v medijih nenehno ponavljajo, njihov namen pa je vzdrževanje vedno istega vsebinskega vzorca - pomiriti občinstvo.

Za doseganje nenehne menjave vzburjenja in pomiritev pri občinstvu uporabljajo popularni mediji čustva. Stocker (1993) je z analizo nemškega popularnega časopisa *Bild* in avstrijskega *Neue Kronen Zeitung* ugotovil, da dobi občinstvo popularnih medijev zaradi emocionalnega poročanja predvsem čustveni odnos do sveta, ki ga vsak dan sprejema spektakularno in melodramatično (Stocker, 1993). V našem primeru lahko ugotovimo, da so melodramatični vzorec poročanja prevzeli tudi kakovostni mediji. Dramatizacija je najbolj očitna v uporabi vrste vrednostno nenevtralnih besed, ki opisujejo nastalo situacijo: domačini temu **ostro nasprotujejo** (*Delo*, 16. 9. 1997), **nevzdržni** način urejanja zadev [...], **razmere se zelo zaostrojujejo** [...], **vroč** razmere, **napete** razmere [...], **izredne** razmere, **resen** položaj [...], selitev Romov **dviga temperaturo**, ljudje so tako **razkačeni**, da govorijo o miniranju in požigu hiš (*Delo*, 15. 9. 1997) Nihče nima pravice Malin dati v ciganske roke, **na barikadah žugajo besni vaščani** (*Dnevnik*, 29. 9. 1997).

Že omenjeni Mi-diskurz v svoji zahtevi po kulturni hegemoniji vključuje nekatere posameznike iz različnih socialnih skupin v privilegirano skupino (Mi-skupino), druge pa izloči iz nje. Ta fiktivna Mi-skupina rabi za pozitivno identifikacijo tako novinarjem kakor bralcem. Temeljna funkcija Mi-diskurza je tudi legitimacija predsodkov oziroma njihovo upravičevanje s posploševanjem.

Pred napovedanim protestnim shodom krajanov Mlačevega je bil v oddaji *Jutro je lahko tudi takšno* (RGL, 15. 10. 1997) pogovor v živo o »romskem vprašanju«. Vodite-

ljica (v) je poskušala ustaviti izbruh sovražnega govora s sklicevanjem na osebno izkušnjo govorca (p) (*Ste kdaj živelu blizu kakšnega romskega naselja?*), skratka poskušala je relativizirati izgovorjeno kot predsodek, ki ne temelji na konkretni izkušnji. Rezultat tega povsem naivnega poskusa je naslednji pogovor.

- p: Ne, takole bom povedal. Jest sem bil blazno proti vsem, ki so kakorkoli govorili, da z jugoslovanskimi brati je težko živet. Sem reku: »Pa kaj, pa to.« Zdej jih imam okoli sebe. Strah in groza. Niti wc-ja ne zna uporabljat. Paste, pa je iz druge sredine, ki naj bi bila že na višji stopnji, ne. Ne moreš. Ne gre. Kultura je različna.
- v: Ampak dobro, kaj, kaj narest? Jest se lahko strinjam z vami, da je težko, ampak kaj narest?
- p: Takole, glede na izkušnje, ti ljudje niso zastoj po svetu v getih. Čisto pošteno bom povedal. V sredini, kjer je on in jest v isti sobi, če smem tako reč, ali pa v istem stanovanju, v isti hiši, sva oba na nek način prikrajšana. Zakaj? Jest ne morem poslušat svoje muzke, on ne more svoje. On ne more izražat svojga tistga rom-pom-poma, da je strela, ne vem, ker je navajen, ker se ozira na mene, enako jest ne morem zaživet. Noben od naju nima doma.
- v: Ja, ampak Andrej, brez zamere za to, kar bom zdeje rekla: vi sebe seveda v geto ne bi poslali, onega drugega pa bi?
- p: Saj sem v getu. Saj sem v getu imenovanem Slovenija.
- v: A to je geto?
- p: To je geto vse skup. Vsaka država, ja, poglejte malo bolj, ne če greste bolj v mikro, te državne meje, kaj to pomenijo. Imate tamle dol Burundi, Ugando in imate Ameriko. To so v bistvu geta, kjer določena rasa, ali teh ljudi živi pod enakimi, relativno enakimi pogoji?
- v: Dobro. Svet nas omejuje, a ne, bova rekla, Andrej.
- p: Že zdavnaj vse, ker najdeš s tem svojo sredino glede na svoj nivo, do kod si prišel v razvoju.

Kot ugotavljajo avtorji v raziskavi »*Hate Speech*« in *the Balkans* (1998), je podoba Romov v vseh vzhodno- in srednjeevropskih državah skorajda identična. Kakšni da so Romi? Prva slika. So temnopolti in temnolasi. So kriminalci, tatovi in goljufi. So tetovirani, obteženi s kičastim zlatim nakitom, pokvarjenih zob, verižni kadilci in alkoholiki. Ženske so lepe. Zelo hitro se postarajo. Druga slika. Romi so strastni glasbeniki. So eksotični, divji, nerazumljivo lepi v svoji neskončni tujosti. In še slovenska »posebnost« (naslednjo podobo smo našeli v 10 različnih prispevkih). Ljudi spravlja v obup njihova vožnja. Čeprav je večina Romov nezaposlenih, so kar dobro opremljeni z avtomobili, ti pa so v glavnem neregistrirani in v dvomljivem tehničnem stanju, vozniki pa brez izpitov. Temu primerna je njihova vožnja. (*Delo*, 17. 9. 1997.)

So pa tudi »dobri« in »slabi« Romi. Romi s kulturo in tisti brez nje (oz. s svojo »specifično kulturo«). Predstavniki krajanov Mlačeva je to razliko razložil predsedniku Zveze romskih društev Slovenije.

Vi (»dobri« Romi op. a.) imate kulturo, vi te stvari v taki prvobitnosti nekakšne ohranjate. Pri nas, pri naših Romih pa je kultura večerno streljanje, vožnja, drvenje sredi njiv in tako naprej. To je njihova prvenstvena kultura. Pri nas ni kulture pri Romih, da bi recimo imeli inštrumente, plesali, se zabavali, peli svoje romske pesmi, tega pri nas ni in mi tega ne poznamo. (POP TV, 19. 10. 1997.)

Kakor pravi Jenő Zsigo, predsednik Romskega parlamenta na Madžarskem: *Edina podoba nas, ki jo (večinska družba op.a.) sprejema, je podoba malopridneža, ki pleše.* (cit. v Kerényi, 1999:147)

SOCIALNA KATEGORIZACIJA - »ROMI KRADEJO, SO NEDELAVNI IN SE NAGLO MNOŽIJO«

Temeljna funkcija socialne kategorizacije je konstruiranje večinske homogene etnične skupine in manjšinske etnične skupine. Mediji kategorizirajo in tipizirajo skupine s poimenovanjem in etiketiranjem ter z navajanjem implicitnih in eksplicitnih predsodkov. Pri predsodkih gre za ocene, utemeljene na negativnih stališčih, uveljavljene, posplošene in na minimalnih informacijah temelječe ocene in izjave o osebah, skupinah, objektih itd. (Wodak in Matauschek 1993:142), ki rabijo konstruiranju pozitivne socialne identitete lastne skupine in negativne identitete manjšinske skupine.

Analiza poročanja o Romih kaže, da so slovenski novinarji pri pisanju zelo pogosto izhajali iz predsodkov. Redkeje se je objavljala kategorizacija s poimenovanjem in etiketiranjem, ker je takšen način sporočanja zelo očiten ter je lažje in hitreje razpoznaven kot pristranski ali diskriminatorski. Novinarji so tako za označitev konkretne manjšine dosledno uporabljali ime *Romi*, ker naj bi bil ta izraz vrednostno nevtralen v nasprotju z izrazom *Cigani*. Izločitev stilno ali pomensko zaznamovanih besed naj bi v prispevkih zagotavljala vrednostno nevtralen način sporočanja. Slovenski novinarji so v praksi uresničevali to zahtevo tako, da so ime *Cigani* navajali predvsem v izjavah virov informacij ali ločeno od drugega teksta z narekovaji: npr. razplet »ciganske« afere. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.)

Predpostavka vsake socialne kategorizacije v novinarskem sporočanju je razlikovanje med večinskim prebival-

tvom, katerega predstavniki so večinski mediji, in etnično skupino. Novinarsko poročanje o Romih izhaja iz predpostavke, da so Romi drugačni od »nas«. Njihova drugačnost je tako samoumevna in dokončna, da je ni treba posebej pojasnjevati. Drugačnost tudi ni vrednostno nevtralna, ampak je »nenormalna«, negativno ovrednotena in rabi ohranjanju razlike med večinskim prebivalstvom in Romi. Za primer navedimo prispevek v *Dnevniku*: Vaščani pravijo, da ne bodo popustili in ne bodo dovolili graditi romskega naselja, dokler se ne bodo Romi vedli »normalno«. (*Dnevnik*, 14. 10. 1997.)

Kateri so prevladujoči stereotipi, ki jih večinska družba ima o Romih, in kakšno vlogo imajo pri njihovi produkciji in reprodukciji mediji? Tematsko bi jih lahko razdelili na:

1. Romi so akterji negativno ovrednotenih dejanj (kriminal) - so grožnja družbenemu redu.

Najbolj razširjen stereotip je, da vsi Romi kradejo oz. da je kriminaliteta Romom prirojena.

- A se vam zdi, da je pri vas Romih to prirojeno, da je prirojeno, ne vem, nedelo, morda večja stopnja agresivnosti? (*POP TV*, 19. 10. 1997.) je na okrogli mizi o grosupeljskih dogodkih novinar vprašal predsednika Zveze romskih društev Slovenije. Ne vemo, kakšen odgovor je pričakoval, svoje vprašanje pa je utemeljeval z domnevno prevladujočim mnenjem v družbi. In kakšno je to mnenje?
- ... (Z) romskimi sosedi imajo povsod veliko težav. Romi namreč povzročajo škodo na njivah, travnikih in gozdovih, prosjačijo, brskajo po smeteh, grozijo, ... (*Delo*, 17. 9. 1997.)
- Romi nam kradejo poljščine, sekajo gozdove, onesnažujejo okolje z zažiganjem plastike na bakrenih kablích... ponoči je iz naselja še vedno slišati streljanje pušk in brzostrelk, kot da je vojna. (*Dolenjski list*, 6. 11. 1997.)
- Število Romov se povečuje in vedno bolj nasilni postajajo. (*Večer*, 16. 10. 1997.)
- Krajaní zahtevajo, da naj ministrstvo za notranje zadeve redno pregleduje romska naselja, ker se v njih pogosto skrivajo nevarni kriminalci, ubežniki iz zaporov, begunci, ilegalni prestopniki meje, trgovci s orožjem in ukradenimi stvarmi, tam pa se tudi načrtujejo različna kriminalna dejanja. (*Delo*, 17. 9. 1997.)

V isti številki časopisa (oz. v istem članku) pa so bile navedene tudi naslednje izjave:

- izjava odgovornih na grosupeljski policijski postaji, da z družino D.H. (družino, ki je kupila hišo op. a.) nimajo nikakršnih težav, kljub temu pa jih v kraju nihče ne mara;

- izjava odgovornih s trebanjske policijske postaje, da v občini opažajo zmanjšanje kaznivih dejanj. Tako naj bi v prvih devetih mesecih leta 1997 od skupno obravnavanih 152 kaznivih dejanj, 14 zagrešili Romi.

Podobno nasprotje med javnim mnenjem in dejanskim stanjem ugotavljajo na Madžarskem. Po podatkih tamkajšnje nacionalne javnomnenjske raziskave iz leta 1995 je kar 67% Madžarov prepričanih, da so Romi po svoji naravi nagnjeni k zločinu (Kereny, 1999:141). Vendar ima Madžarska zaradi naraščajoče nestrpnosti od leta 1997 varuha za varstvo osebnih podatkov in manjšin, po katerem je kaznivo kakršno koli omenjanje nacionalne pripadnosti domnevne storilca kaznivega dejanja (Kereny, 1999:144-145).

2. Romi ogrožajo naše družbeno - ekonomske interese - so grožnja ekonomskemu redu.

Naslednje področje posploševanja in prilagajanja medijskega pogleda zdravorazumskemu prepričanju je trditev (ugotovitev), da so Romi (po svoji naravi) nedelavni in leni. Še več. Romi živijo lagodno življenje z visoko socialno pomočjo, ki jo velikodušno daje država iz »žepov vseh davkoplačevalcev«.

- Vaščani se spominjajo, da so bili prvi prebivalci Štirih rok delavni, sedanji pa nič več. Pokvarila jih je država, ki jim daje socialne pomoči. (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.)
- Po mnenju krajanov Cerovca Romi prejemajo velike socialne pomoči, nihče pa ne nadzoruje, kako denar porabijo (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.)
- Drugače od zagnanih, pridnih in delavnih ljudi (večinskega prebivalstva) Romi niso sposobni izkoristiti možnosti, ki jim ponuja družba.

ON: Mi kmetje se matramo po hribih in se prevračamo s traktorjem, on bo pa na ravnini, na lepi zemlji gradil hiše.

ONA: Imam tam svojo zemljo, pa nisem smela hiše zidati tam, na svoji zemlji, zdaj pa ciganje lahko pa tam zidajo, jaz sem mogla pa v Grosupljem zemljo kupit. (*POP TV*, 24 ur, 15. 10. 1997.)

Tukaj smo vajeni trdega celodnevne delo, smo revni, a trdni in pošteni, nihče nam nikoli ni ničesar podaril. Zdaj naj pa dobimo sredi vasi cigane, ki ne bodo nič delali, razen zgage. (*Dnevnik*, 29.9.1997.)

Kakšni pa so dejanske življenjske razmere Romov v Sloveniji? V občini Semič, kot ugotavlja njihova socialna delavka, so vsi tam živeči Romi nepismeni in še nikoli niso bili zaposleni. Živijo v lesenih barakah in pod šotori, razen treh družin, ki živijo v zidanih objektih, brez vode in elektrike, z velikim

številom šoloobveznih otrok, s pogosto obolevnostjo za raznimi kroničnimi obolenji ipd. (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.)

Če temu dodamo še »tradicionalne« predstave o romski neprilagojenosti življenju v urbanem okolju – kakršne so zgodbe o Romih, ki kurijo parkete v novih stanovanjih, redijo prašiče v kopalni kadi –, potem je skladno s strategijo upravičevanja družba tista, ki mora priskrbeti Romom takšen življenjski prostor, kjer bodo lahko živeli sami, na »svoj način«.

3. Romi imajo drugačno kulturo, mentaliteto in obnašanje, ki niso v skladu z normami večinskega prebivalstva - so grožnja našemu kulturnemu redu.
 - Romi se od večinskega prebivalstva razlikujejo po videzu: **Temnopoltih prebivalcev** barakarskega naselja je bilo kar naenkrat več kot Gazičanov in vedno več so si upali. (*Večer*, 16. 10. 1997.)
 - Romi imajo drugačno kulturo, vrednote in navade: Občino Ribnica so tudi opozorili, da bi, če želijo graditi Romsko naselje v njihovi bližini, morali o tem vprašati tudi njih, saj gre za ljudi drugačnih vrednot in drugega vzorca obnašanja, ki se ne usklajuje z našim. (*Delo*, 17. 9. 1997.) Romi, ki imajo svojevrstne navade in kulturo. (*Delo*, 15. 10. 1997.)
 - Romi so neprilagodljivi: Vzgoja otrok in njihovo vključevanje v šole - pri tem so najdlje v Novem mestu, kjer nekaj Romov »žuli« klopi s sovrstniki - naj bi pomenila pomembno prelomnico v njihovem življenju. **Morda pa ne, saj je znano, da se Romi težko privadijo urbanemu okolju.** (*Večer*, 21. 10. 1997.) Za zdaj je spodbudno, da se v večini dolenjskih občin nekateri Romi lotevajo tudi težkih del, a žal se ne morejo odpovedati svojim navadam. (*Večer*, 21. 10. 1997.)
 - Romi imajo previsoko nataliteto: Medtem ko vas Račje selo izumira, se Romi naglo množijo in priseljujejo od vsepovsod. (*Dolenjski list*, 6. 11. 1997.)
 - Mediji pogosto smešijo tudi romske zahteve po tem, da jih ne imenujemo Cigani.
Romi so Cigani in Cigani ostanejo Cigani. (anketa na ulicah Ljubljane, *POP TV*, 19. 10. 1997.)
Dosledno uporabljam izraz Cigani, kot je med Slovenci ustaljeno (...) že od davnine. Novodobni izraz Romi (Rom v njihovem jeziku pomeni človek) bom uporabljal takrat in za tiste, za katere bom menil, da so ga s svojim obnašanjem zaslužili. Zavedati se namreč moramo, da obstajajo tudi med to populacijo velike razlike in da bi bilo enačenje vseh hudo krivično. (Pisma bralcev, *Dolenjski list*, 30. 10. 1997.)

- 3A. Posebna skupina stereotipov so stereotipi, ki se nanašajo na higienske in prehranjevalne navade Romov.

- Znani so predvsem kot veliki ljubitelji svinjine in ježevega mesa. Nekoč so pobirali poginule prašiče, še zlasti so jim teknili, če so bili že nekaj dni zakopani v zemlji. Nekateri med njimi to počno še danes, a jih ne iščejo več pod zemljo, temveč kar pred prašičjimi farmami. (*Dnevnik*, 22. 10. 1997.)
- Zaradi svojih higienskih in prehranjevalnih navad da so Romi prenašalci raznih nalezljivih bolezni. Na ta način se ustvarja grozeča prikazen tujca, ki ne našira samo naše zemlje, naše tradicije, naših državnih institucij, temveč tudi naše telo. Romi so bolezen in katastrofa za okolje, v katerem živijo. Za nalezljive bolezni ima družba na voljo posebne ukrepe: osamitev (tudi prisilna, če je potrebno) in življenje na posebnem prostoru. Zato so krajani v skupnostih, v katerih živijo Romi, zahtevali od države izplačilo posebne rente (*Dnevnik*, 5. 10. 1997.), ki se običajno izplačuje ogroženim območjem, območjem, ki so pripravljena prevzeti strupene odpadke (kot žalostno ugotavlja avtor komentarja v *7D*, 5. 11. 1997, kaj bi pravzaprav naredili z Romi, ne vedo, kakor še nihče v kakšni najširši anketi ni odgovoril, kaj bi naredili z odpadki) oz. območji, ki jih je prizadela kakšna naravna katastrofa.

3B. Romi da goljufajo tudi pri duhovnosti oz. svojih verskih prepričanjih.

V članku s naslovom Na krstu obljubijo vse, a.... (*Dnevnik*, 23. 10. 1997.) na novinarsko vprašanje (trditev) Mar ni delo duhovnika, ki deluje v okolju, v katerem živijo tudi Romi, podobno delu misionarjev?, župnik odgovarja: Drugače pa pri njih duhovnosti ni. Vem le, da se ponoči strašansko bojijo pokopališča. Na pogrebih ali krstu so pripravljene obljubiti vse.

POZITIVNA SAMOPODOBA - »DOBRI SLOVENCİ«

V medijih je podoba večinske družbe diametralno nasprotna podobi manjšinske skupine. Če so Romi predstavljeni kot »slabi«, so prevladujoči akterji večine označeni z izrazito pozitivnimi lastnosti.

- Vaščani so preprosti in pošteni in novinarji se zanimajo za njihove probleme: Prihajajo iz svojih hiš in prizadeto pripovedujejo, o tem, kako so se morali na teh strminah, na skromni zemlji, že od nekdaj surovo boriti za preživetje, kako so njihovi stari hodili za kruhom v Nemčijo in daljno Ameriko, kako se je vas po vojni praznila, ker ni bilo in še vedno ni vodovoda, asfalta, kako so družbi veliko dajali, a malo dobili. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.)
- So prijazni in gostoljubni: ...hitro zve, kaj je tako vznemirilo

tukaj živeče Belokranjce, sicer daleč naokoli znane kot prijazne in gostoljubne ljudi. (*Dolenjski list*, 18. 9. 1997.)

- Vaščani so pravo nasprotje lenih Romov: Prebivalci vasice Maline na sončni strani Gorjancev so delovni ljudje. (*Dolenjski list*, 18. 9. 1997.)
- Večinski prebivalci so, v nasprotju z Romi, enotni: Belokrajci kot eden proti načrtovani selitvi. (*Delo*, 16. 9. 1997.) Vaščani budno pazijo, kdo pride v Maline, samozaščita delujejo odlično in odločno. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.)
- Novinarji eksplicitno sočustvujejo z vaščani: Nekaterim Črnomalcem se trga srce. (*Slovenske novice*, 6. 11. 1997.) (podčrtale a.)

Novinarji so določili, da so Romi kolektiven krivec, s poudarjeno pozitivno samopodobo večinskega prebivalstva pa so še utrjevali in do skrajnosti poenostavljali sliko o dobrih Slovencih in slabih Romih. Tovrstna strategija homogenizacije obeh skupin pa olajšuje pozitivno identifikacijo večinskega prebivalstva in utemeljuje diskriminatorški diskurz v slovenskih medijih.

STRATEGIJE ARGUMENTIRANJA

Temeljna značilnost sovražnega govora danes je prav zanikanje nestrpnosti. V Sloveniji kakor v večini sodobnih držav družbene norme in tudi zakonski predpisi prepo-vedujejo (odkrito) izražanje predsodkov ali diskriminacije. Govorci v vseh družbenih situacijah se teh omejitev zavedajo, zato se pri negativnem govoru o manjšini poskušajo zavarovati z različnimi strategijami, ki se tipično kažejo v izjavah, kakršna je »Nič nimam proti Romom, ampak...«

Zaradi družbene nezaželenosti nestrpnega govora se tudi mediji zatekajo k zanikanju in blažitvam (podcenjevanje škodljivosti/precenjevanje neškodljivosti, racionaliziranje očitnih nestrpnih izjav in dejanj, prenos krivde, zamenjava žrtve s storilcem). Te in tovrstne strategije in tehnike argumentiranja rabijo upravičevanju diskriminatorskega diskurza in obenem pomiritvi občinstva v smislu: saj je vse normalno – nismo mi krivi. Njihov namen je, da novinarji predstavijo večinsko prebivalstvo kot nevtralne, nedolžne akterje ali celo kot žrtve in s tem usmerijo krivdo na druge akterje.

Ugotovljeno je, da bolj ko so močne družbene norme, ki nasprotujejo diskriminaciji in rasizmu, bolj se bodo ljudje zatekali k zanikanju in blažitvam. Ko pa govorci ali pisci upravičujejo negativna dejanja ali sovražni govor z legitimno obrambo ali dokazovanjem krivde drugega, uporabljajo strategijo upravičevanja. Pri tem ne zanikajo dejanj samih, ampak to, da je dejanje negativno. Podobno strategijo lahko mediji uporabljajo takrat, ko del »krivde« za nastale dogodke pripisujejo posebnim okoliščinam ali drugim.

Bralec iz Malin, vasi, v kateri naj bi naselili romsko družino, je v svojem pismu zapisal: Ogorčen sem, ker nas vaščane, ki smo zastražili vas in vanjo ne pustimo Romov, nekateri v medijih prikazujejo kot ljudi brez pravnih norm, brez čustev, brez tolerantnosti do drugačnih. Celo rasizem nam očitajo, skratka nečloveškost. To zagotovo ne drži. Smo ljudje odprtega srca in pripravljene vsakomur pomagati. Pri nas je vsakdo z dobrimi namerami dobrodošel in naš gost. V vasi so dolga desetletja živele tri družine Uskokov s svojo kulturo in vero. Zaradi želje po boljšem življenju so se izselili v Ljubljano in Zagreb. Danes živi v vasi, družina iz vin in ji vsi pomagamo, ker so delovni, skrbni in pošteni. Z Romi, za katere v Grosupljem ni prostora, tudi mi v vasi ne bomo mogli živeti v slogi in sožitju. To nam priznavajo vsi, ki njihov način poznajo. (*Delo*, 11. 10. 1997.)

Van Dijk dodatno poudarja strategiji upravičevanja, v katerih pripadniki večinskega naroda upravičujejo svoja dejanja s trditvami o provokaciji oz. z obtoževanjem žrtve.

Najmočnejša oblika diskriminacijskega poročanja pa je obrnitev. Pri tem običajno pripadnike manjšine predstavljajo kot tiste, ki povzročajo težave. V tem primeru je večinsko prebivalstvo predstavljeno kot žrtev (tudi žrtev preveč demokratske države), ki ima pravico »poskrbeti« za zaščito lastnih interesov (Romi se iz države kratko malo norčujejo, vaščani pa pravijo, da bodo morali zakon vzeti v svoje roke, *Večer*, 16. 10. 1997.)

Na primeru poročanja o Romih smo ugotovili, da večinska populacija v nekaterih primerih niti ni uporabljala strategij zanikanja. Sovražni govor je bil takrat popolnoma odkrit. Poglejmo primer. Jutranja radijska oddaja, namenjena »odkritemu« pogovoru o »romskem vprašanju«. Poslušalka, ki se je oglasila, je najprej ugotovila, da so Romi v Sloveniji zaščiteni kot v nobeni drugi državi. Potem je dodala svoj predlog k reševanju »romske problematike«.

Za Rome bi jast tako naredila: jim bi dala obleko, od Rdečega križa, oblekla bi jih, hrano naj si pa sami pridelajo. Ni pa rečeno, oni so lahko, da same rastline jejo. Naj si pridelajo hrano. Saj ni treba da so mesojedci. Vegetarijanci naj bojo. (*RGL*, 15. 10. 1997.)

Sicer pa so slovenski mediji v poročanju o Romih uporabljali razne strategije argumentiranja, na primer zanikanje nestrpnosti, blažitev, posploševanje, upravičevanje, obtoževanje žrtve, prenos krivde na druge ipd.

ZANIKANJE NESTRPNOSTI

Značilna strategija pozitivne samoprezentacije je zanikanje nestrpnosti. Novinarji in govorniki so se zavedali, da bi lahko bilo negativno mnenje o skupini razumljeno kot razizem ali nestrpnost, zato so ob konkretnih negativnih trditvah o skupini hkrati uporabili tudi razne oblike zanikanja nestrpnosti.

Tipično zanikanje v slovenskih medijih je ilustrirano v naslednjih prispevkih, v katerih vir - potem ko zatrdi, da skupno življenje Romov in večinskega prebivalstva ni mogoče - zanika nestrpnost do Romov: In hkrati **zatrujejo, da niso šovinisti, češ**, v Malinah so tudi Bosanci, pa z njimi lepo živimo. So delavni, čisti, pa ne delajo težav. Za Cigane pa vsi vemo, kakšni so. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.) Današnji protest je posledica večrajšnjega neuspešnega sestanka predstavnikov krajanov Velikega Mlačeva in Romov z grosupeljskim županom, ki naj bi jim načrtoval izgradnjo romskega naselja v tako imenovani Oazi. Krajanji poudarjajo, da **sicer nimajo nič proti Romom**. (*POP TV*, 24 ur, 30. 9. 1997.) (podčrtale a.)

V novinarskem poročanju o Romih je bilo večkrat slišati zahteve, da je treba Rome ločiti od večinskega prebivalstva. Izražali so jih novinarji, predstavniki politike in vpleteni v dogajanje.

Poglejmo primer izjave neodvisnega predsedniškega kandidata, ki je komentiral aktualne dogodke v Grosupljem. Na vprašanje novinarja Ali bi se kot predsednik države, recimo z močnimi pooblastili v vašem primeru, zavzeli za recimo temeljne človeške in državljske pravice grosupeljskih Romov... je predsedniški kandidat izjavil:

Predvsem bi moral zaščititi najprej Slovence pred kriminalom, če ga zganjajo Romi. To se ve, da kradejo, da imajo socialne probleme, da so *corpus alienum*, to so tujek v našem narodnem telesu. Po drugi strani pa sem seveda tudi njihov predsednik in bi moral zelo tankočutno in resno pristopiti k celotni stvari. Če ni druge rešitve, jaz sem to v Ameriki videl, so pač neki sodobni geti za te Rome. Ne smejo biti socialni problem, ne smejo biti zdravstveni problem, ne smejo biti kriminalni problem in potem se tudi stvari dajo reševati. (TV Slovenija, *Studio City*, 21. 10. 1997.)

Po burnih odzivih javnosti je isti predsedniški kandidat v tedniku *Mladina* še enkrat razložil, po njegovem mnenju »tehnični« problem, ki ga ima slovenska družba z Romi. Rekel sem *corpus alienum*, kar je medicinski izraz, ki bi ga moral pojasniti... Romi so ljudstvo, ki se noče prilagoditi... O Romih sem pač rekel, da so *corpus alienum*, a ne v tistem smislu, da jih je treba izdreti. Za božjo voljo, človeka presojam samo po njegovi duši, pa po njegovi civiliziranosti. Rabil sem še drugi izraz, ki je povzročil pravi vihar – geto. Ta je postal stigmatiziran izraz šele po holokavsttu. Drugače pa Amerikanci pri sebi mirno govorijo o getih. Ko sem bival blizu Detroitu, je moja gostiteljica govorila o getih: tu je geto kirurgov, to je geto profesorjev... Mene vprašate, kaj bomo z Romi? Preprosto, preživljali jih bomo, če se ne bodo hoteli integrirati. Ne marajo slovenske družbe niso katoličani, jaz jih spoštujem, prišli so iz Azije iz Pandžapa, imajo svojo kulturo. Bog jim jo požegnaj, narod je čim bolj popoln, čim več ima manjšin, marginalcev, drugače mislečih. To prispeva k več kulturam, k borbi proti dolgčasu, k pestrosti življenja. Če smo nekoč preživeli pol Jugoslavije, bomo pa še nekaj tisoč Romov. (*Mladina*, 11. 11. 1997.)

Z uporabo strategij blažitve in upravičevanja je govorci poskušal racionalizirati svoje diskriminatorne in rasiistične izjave. Geto, namenjen Romom, v nobenem primeru nima iste značilnosti kakor »geto profesorjev« in »geto kirurgov«, ki ju pozna ameriška (=demokratska) družba. Ker se, po mnenju večinske družbe, Romi težko navajajo na urbano okolje, je za njihovo preselitev potrebno po-

iskati lokacijo, kjer bodo lahko živeli »na svoj način«. Romi sicer imajo pravico do »svojega življenjskega prostora«, a le če je ta dovolj daleč. Kot so povedali krajanji Cerovca na okrogli mizi o »romskem vprašanju« (na kateri Romi niso sodelovali), naj bi za Rome zgradili naselje nekje v Kočevskem Rogu. Za rešitev tega problema naj država poskrbi »nekakšno različico slovenskega Unproforja«. (*Dnevnik*, 14. 10. 1997.) Pred dokončno izbiro lokacije »naj bi država omogočila točno evidenco prebivalcev (Romov)«. (*Dnevnik*, 17. 11. 1997.)

Tako je, recimo, občinski svet oblikoval sklep, »da notranje ministrstvo takoj popiše vse Rome in njihova stalna prebivališča«. (*Delo*, 17. 9. 1997.) Isto tezo je prevzela tudi novinarka na javni televiziji, ko je poročala o omenjenih dogodkih. Naše poročanje o teh dogodkih utegne biti spet razumljeno, da mediji razplamtevamo nekakšno protiromsko vojno. In gotovo tvegam, če si upam ponoviti nedavno slišani predlog iz Bele Krajine, ki imajo na moč podoben primer, da naj bi romski živelj naselili v opuščene vasi v Kočevskem Rogu. (*TV Slovenija 1*, 14. 10. 1997.)

Novinarka ni neposredno podpirala predloga krajanov o posebnem romskem naselju (v opuščeni vasi, v kateri noče živeti nihče, je pa primerna za Rome), ni pa mu tudi nasprotovala. »Njeno tveganje« bi bilo resnično, če bi izpostavila dejstvo, da so Romi, ki naj bi jih preseljevali, slovenski državljani, ki imajo ustavno pravico samostojne izbire lastnega prebivališča. Tako je njeno »objektivno« poročanje o dogodkih zelo podobno izjavi predsednika krajevne skupnosti, v katero naj bi se Romi doselili: Sprijaznili smo se z dejstvom, da tudi Romi morajo nekje živeti in imeti svoj dom. (*Dolenjski list*, 6. 11. 1997.) Kot bomo pokazali v nadaljevanju, gre tudi v tem primeru za posebni strategiji blažitve in upravičevanja, s katerima novinarji upravičujejo negativne in nesprejemljive ideje in dejanja in s tem zmanjšujejo svojo odgovornost in odgovornost »molčeče večine« za nastale dogodke. Tako je skrajno nesprejemljivo dejanje večinske družbe postalo upravičeno in razumljivo.

Dodajmo še en predlog prostorskega urejanja romskega vprašanja. V tem primeru gre za popolno razmejevanje med večinsko in manjšinsko skupnostjo. Župnik Malin je v intervjuju pod naslovom Maline so se zgodile že pred 300 leti predlagal, da bi bilo najbolje, če bi v romskih naseljih postavili socialno ustanovo, policijsko postajo, zdravniško službo. Nekakšno državico v državi... (*Dnevnik*, 23. 10. 1997.)

Kje je meja med evidentiranjem ljudi, preseljevanjem in neprostovoljnim zapiranjem v določena območja? Kak-

šen geto bi lahko bil »sprejemljiv« za Rome? Kje je meja med izgovorjenim in dejanjem? In kako so to mejo prestopali mediji?

BLAŽITVE

Kadar se novinarji v poročanju niso mogli izogniti negativni označitvi dejanj ali dogodkov, ki jih je povzročilo večinsko prebivalstvo, so jim zmanjšali pomen, jih ublažili. S to strategijo govorec ali pisec vsaj deloma priznavata negativna dejanja, vendar se hkrati izogibljeta opredelitvi krivde za nastalo situacijo.

Razne oblike blažitev so pogoste zlasti pri označitvah dogodkov. Večina prispevkov, obravnavanih v analizi, se je nanašala na dogodke, kakršni so nestrpnost, diskriminacija, getoizacija, rasizem, nespoštovanje ustavno zagotovljenih pravic, omejitev gibanja, preseljevanje in izločanje določene etnične skupnosti ... Vendar so novinarji dogodke le redko poimenovali tako, ampak so namesto tega uporabljali mehkejše, nevtralne izraze, ki se na videz izogibajo vrednostnim sodbam. Na videz zato, ker novinar z redukcijo diskriminacije na »zaplet« ni vrednostno nevtralen, ampak implicitno nakazuje svoje stališče. Ker so se naslednje označitve pojavljale večkrat in v raznih prispevkih, ne navajamo vira: razmere, napete razmere, zaplet, ki je dobil neslutene razsežnosti, zanimiva zgodba, primer, ki je močno razburil slovensko javnost, malinska afera, naraščajoče napetosti v občini ...

V zgornjih primerih ni bil jasno označen povzročitelj konflikta, in ker ni akterjev, ni krivca. S tem so novinarji dosegli navidezno porazdelitev krivde med vse akterje. Ta porazdelitev krivde je lahko tudi eksplicitna. Čeprav dogodkov niso sprožili Romi sami, ampak vaščani, so za zaplete krivi tako Romi kakor krajani: Zaostrovanje sporov in nestrpnosti med Romi in večinskim prebivalstvom. (*Večer*, 23. 10. 1997.), [...] a je do rešitve težav, ki se pojavljajo v odnosih med Romi in ostalimi občani, še zelo daleč. (*Večer*, 16. 10. 1997.) (podčrtale a.).

Navidezno vrednostno nevtralne naj bi bile tudi naslednje označitve, čeprav so novinarji z njimi že nakazovali, da problemi niso nastali sami po sebi, ampak so del splošnih problemov, ki »nam« jih s svojim načinom življenja povzročajo Romi: romska problematika (tudi razpita, pereča, vroča, nerešljiva romska problematika), romsko vprašanje, romska afera, ciganska afera, dogodki, ki jih je sprožila napovedana preselitev Romov, selitev Romov dviga temperaturo, zapleti s predvideno preselitvijo Romov.

POSPLOŠEVANJE

Tudi posploševanje spada med strategije upravičevanja, ki so jih uporabljali slovenski mediji. Pri posploševanju gre za razpršitev krivde: če imajo tudi drugi (oz. vsi) probleme z Romi, ni nekaj narobe z »nami«, ampak z Romi: Z romskimi sosedi imajo **povsod** obilo težav. (*Delo*, 17. 9. 1997.) Rome **nihče** ne želi za sosede. (*Dnevnik*, 15. 10. 1997.) Nekakšne frontne črte proti Romom imajo **tudi v vseh drugih občinah**, saj ljudje ne morejo **normalno** živeti v njihovi bližini. (*Večer*, 21. 10. 1997.) (podčrtale a.)

UPRAVIČEVANJE

Podobno kakor pri strategiji blažitve tudi pri strategiji upravičevanja novinarji in njihovi viri jasno označujejo negativna dejanja večinskega prebivalstva, a jih hkrati upravičujejo.

S tem zmanjšujejo odgovornost večinskega prebivalstva za nastale dogodke. V poročanju o konfliktih so novinarji vsaj del krivde pripisovali posebnim okoliščinam, pojasnjevali ozadje in razloge, zaradi katerih da je negativno dejanje upravičeno in razumljivo. Značilno je, da so govorci in pisci strategijo upravičevanja uporabljali zgolj za negativna dejanja večinskega prebivalstva, ne pa za dejanja, ki da so jih povzročili Romi. Ko so novinarji dejanja večinskega prebivalstva blažili, so hkrati dejanja Romov poudarjali z negativnim pretiranjem.

Sprejemljivost dobrih Romov

Slovenski novinarji so se v strategiji upravičevanja zatekali k primerjavam, ne le med »nami« in »njimi«, ampak tudi med dobrimi in slabimi Romi. Vzpostavljene razlike so se nanašale na značilnosti prekmurskih in dolenjskih Romov, pri čemer prvi igrajo vlogo prilagojenih, torej »dobrih« Romov, drugi pa »nepripravljenih«, ki so zato upravičeno žrtev predsodkov in diskriminacije. To razlikovanje med dobrimi in slabimi Romi se pojavlja samo takrat, ko novinarji in nosilci izjav upravičujejo svoja stališča, v smislu: »Nič nimamo proti dobrim Romom ...«: <nadnaslov> Župani in vlada o Romih na Dolenjskem <naslov> Prekmurje naj jim bo za zgled. (*Dnevnik*, 11. 9. 1997.)

Novinarji so zelo redko iskali vzroke za razlike v stopnji socializacije in integracije Romov. V naslednjem prispevku so Romi še vedno predstavljeni kot tisti, ki so krivi

za razlikovanje, čeprav bi iz nadaljevanja lahko sklepali, da k različnemu družbenem statusu Romov prispeva tudi odnos večinskih prebivalcev do Romov: <podnaslov> Prekmurski se zelo razlikujejo od belokranjskih in dolenjskih - Imajo predstavnike v lokalni samoupravi, svoj časopis in svoje radijske oddaje - Precej slabše razmere so drugje v Sloveniji (*Delo*, 17. 9. 1997.)

Grožnje

Značilni primer upravičevanja je bilo pisanje o grožnjah ob dogodku v Malinah, ko so vaščani z »vaškimi stražami« preprečili naselitev romske družine, ki je tam kupila hišo. Vse od začetka so v časopisih redno objavljali grožnje vaščanov, ki so zatrjevali, da so se za »čistost« svoje vasi pripravljene tudi bojevati: Krajan pa pravijo, da se bodo za svojo zemljo borili, če bo treba tudi s cestno zaporo. (*POP TV*, 24 ur, 30. 9. 1997.) »Če pridejo Romi v Maline, bo vojna,« pravi Bukovec. (*Mag*, 24. 9. 1997.) Pravijo, da so se pripravljene takšnim ukrepom upreti tudi s silo. (*Mag*, 24. 9. 1997.) Odgovor vaščanov je bil, da se bodo na tak poseg odzvali kot v silobranu – tudi s silo ter se na celotnem območju uprli. (*Delo*, 16. 9. 1997.) V vas bodo prišli samo prek naših trupel. (*Mag*, 24. 9. 1997.) (podčrtale a.)

Hkrati je bila v reviji *Mag* objavljena tudi grožnja enega od Romov, ki naj bi se preselili v Maline: O tem, kako bodo živeli v nenaklonjenem okolju, pa pravijo: »Hiša je naša, saj smo morali za njen nakup prodati štiri konje. Če se Darku kaj zgodi, potem gorje jim. Vse bomo postrelili, hiše pa polili z bencinom in zažgali. Če bo kakšen ostal živ, ga bomo počakali za grmom, ko bo šel zjutraj v službo. Vendar dokler bodo oni z nami lepo ravnali, bomo miroljubni tudi mi.« (*Mag*, 24. 9. 1997.) (podčrtale a.)

Novinarji so grožnje obravnavali zelo različno. Čeprav so vaščani hišo stražili z orožjem in zaščitili z minami, so njihova dejanja blažili in opisovali zelo nedolžno: Vaščani budno pazijo, kdo pride v Maline, samozaščita deluje odlično in odločno. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.) [...] še vedno pridno dežurajo, da se jim ne bi priselili Romi iz Grosupljega [...]. (*Delo*, 15. 10. 1997.) Mirno so stražili cesto, ki vodi v vas [...]. (*Dolenjski list*, 18. 9. 1997.) (podčrtale a.)

Grožnje vaščanov so upravičevali v smislu: ker se počutijo ogrožene in se bojijo, se imajo pravico zaščititi. Njihova razburjenost in zato pripravljenost na nasilje sta razumljivi: Romi se iz države kratko malo norčujejo, vaščani pa pravijo, da bodo morali zakon vzeti v svoje roke. In kaj bo država naredila takrat? (*Večer*, 16. 10. 1997.) »Razburjenje je pri nas tolikšno, da se bojim, kako se bo vse izteklo, saj so ljudje tako razkačeni, da

govorijo o miniranju in požigu hiše [...],« je povedal semiški župan. (*Delo*, 15. 9. 1997.) (podčrtale a.)

V nasprotju s tem so grožnje Romov novinarji obravnavali tendenciozno. Pojavile so se le enkrat (v reviji *Mag*), vendar so to izjavo drugi časopisi brez zadržkov povzeli. Čeprav je Rom v grožnji dvakrat poudaril, da se bodo s silo odzvali, le če bodo izzvani, novinarji njegove grožnje – v nasprotju z grožnjami večinskega prebivalstva – niso poskušali upravičevati. Prav narobe, poudarjali so jih in izpostavljali. Sam potek dogodkov se v naslednjem prispevku celo obrne: ker Romi grozijo, so vaščani ogroženi in imajo pravico do samoobrambe. <naslov> V Malinah namesto vaških straž vpeljali »dežurstva« <podnaslov> Vaščani ne verjamejo do govorom - Romi grozijo, da bodo napadli prebivalce Malin in požgali vas <uvod> Grosupeljski Romi namreč javno grozijo vaščanom Malin s požigom vasi, streljanjem vaščanov, z nasilnim vseljevanjem in organiziranjem Romov (ki jih je več kot vaščanov Malin), če ne bodo marali medse svojih rojakov. Grožnje so sprožile samooobrambne mehanizme. (*Delo*, 26. 9. 1997.) (podčrtale a.)

OBRNITEV: OBTOŽBA ŽRTVE

Naslednji korak v strategiji pozitivne samoprezentacije in negativne prezentacije drugih je obtoževanje žrtve. Ta strategija je močnejša od strategije blažitve in upravičevanja, saj krivdo za nastale dogodke ali dejanja prenaša izključno na žrtev.

Prva poteza v strategiji obrnitve je predstavitev »rešnične žrtve«: ogroženi niso Romi, ampak »Mi«: <naslov> Moraš biti Rom, da ti pomagajo? (*Dnevnik*, 16. 10. 1997.) <pismo bralcev> Tudi navadni državljani imamo ušesa in oči, da vidimo okoli sebe, da vidimo stvari, ko se delajo krivice najprej Slovincem [...] Nič čudnega, da se je pojavil rasizem in nacionalizem (slednjega Slovencem, roko na srce, močno primanjkuje), ker so na cesti tudi v Evropi ljudje, ki se tudi zaradi neskončne solidarnosti do drugih čutijo upravičeno ogroženi. (*Dnevnik*, 18. 10. 1997.) (podčrtale a.)

Zadnji primer že nakazuje, da se hkrati z obtoževanjem žrtve tudi zanika lastna nestrpnost. Delno je bilo to vidno že pri različnem obravnavanju groženj Romov in vaščanov Malin, pojavljalo pa se je tudi v drugih prispevkih: »Med ljudmi je slišati, da ne bi več nasprotovali gradnji naselja, če bi Romi postali delavni in bi sprejeli navade okolja. Tako bi postali neproblematični, zato za nasprotovanje ne bi bilo več vzroka.« je pojasnil Janko Bukovec. (*Nedelo*, 12. 10. 1997.) Strinjajo se, da Romi nekje pač morajo živeti in načeloma nimajo nič proti njim, če le ne bi imeli z njimi

težav in če bi jim bili enaki. Sedaj pa se dogaja, da **manjšina izsiljuje in terorizira večino.** (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.) (podčrtale a.)

Vaščani se morajo vsak dan soočati z neprilagojenimi Romi, so žrtve, ki jih poskušajo s prevaro ujeti v romski geto. Ker so ogroženi, se upravičeno bojijo. Država jim ne stoji ob strani, zato si pomagajo z lastnimi močmi in sočustvujočimi krajanji: Ne nameravamo postati **državni rezervat za Rome.** (*Delo*, 12. 9. 1997.) [...] skratka tisti, ki imajo vsak dan nezaželeno stike z Romi. (*Nedelo* 12. 10. 1997.) Vaščani Malin v semiški občini še vedno dežurajo, ker se **boje** grosupeljskih Romov. (*Delo*, 15. 10. 1997.) Naši ljudje so zaskrbljeni, saj se čutijo **ogrožene.** (*Delo*, 17. 9. 1997.) [...] z **negotovostjo, strahom, jezo, togoto** čakajo na razplet. (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.) Domačini zaradi **nemočne države** razmišljajo o ustanovitvi oboroženih vaški straž. (*Večer*, 16.10.1997.) Med Semičani, **vznemirjenimi in sočustvujočimi** z vaščani iz Malin, ki so jih nekateri hoteli tako **pretentati**, da so sredi njihove vasi kupili za **neprikladne Rome** staro kmečko hišo, te dni kroži naslednja domislica [...] (*Dolenjski list*, 18. 9. 1997.) (podčrtale a.)

Njihovi jeza in morebitna negativna dejanja so zato razumljivi. So jezni, razkačeni in razburjeni: [...] saj so ljudje tako **razkačeni**, da govorijo o miniranju in požiganju hiše. (*Delo*, 15. 9. 1997.) [...] na barikadah **žugajo besni vaščani.** (*Dnevnik*, 29. 9. 1997.) [...] **razburjeni** Mlačevci, **ogorčeni** protestniki. (*Delo*, 16. 10. 1997.) (podčrtale a.)

Njihov odločni upor proti Romom včasih preraste v pravo junaštvo: <podnaslov> **Zdaj cela Slovenija ve za Maline - vas, ki se ne pusti pretentati** - Domačini so zaprli cesto, kajti nočejo nezaželenih prebivalcev, romskih družin iz Grosupljega (*Dolenjski list*, 18. 9. 1997.) (podčrtale a.)

Skrajni primer strategije obrnitve je naslednji odlomek: Odbor tudi meni, da bi bilo v primeru sprejema zazidalnega načrta to območje zazidljivo samo za Rome, **domačini pa bi bili tako v neenakopravnem položaju**, kar je nasprotno z ustavo. (*Delo*, 15. 10. 1997.) (podčrtale a.)

STRATEGIJA PROTINAPADA: »MI NISMO NE-
STRPNI, NESTRPNI SO DRUGI.«

Posebna oblika, ki združuje strategijo obrnitve in zanižanja nestrpnosti, je strategija protinapada. Uporablja se zlasti takrat, ko govorci ali pisci zanikajo obdolžitve, da so nestrpni. Končna posledica strategije protinapada je: »Nismo nestrpni mi, ampak tisti, ki nas tega obtožujejo.« K temu se ne zatekajo le akterji, vpleteni v dogodke, ampak tudi novinarji: **Se pa je zato na protestnike spraval Vlado Mihe-**

ljak. V svoji kolumni je o Dolenjcih napisal, da so vsi »pridelovalci« cvička, krompirja, krščanskih demokratov, Janeza Janše in podobnih feferonov, **ter jih razglasil za rasiste.** Če Miheljaka ne bi poznali, bi mu morda še verjeli. **Znan je namreč po netolerantnih izpadih,** ki se jih pogosto ne more vzdržati niti na svojih predavanjih na Fakulteti za družbene vede. (*Mag*, 22. 10. 1997.) (podčrtale a.)

Če nasprotne strani ni mogoče obtožiti nestrpnosti, se ji posmehuje ali pa se njenim dejanjem poskušajo pripisati manj plemeniti nameni: <pismo bralcev> [...] Pridigarji enakosti in svobode v preminulem slogu, ki ponujajo Romom lizike, **tega ne delajo na svoj račun.** (*Delo*, 26. 9. 1997.) <pismo bralcev> Amnesty International in podobne organizacije pač **zato, da opravičijo svoj obstoj, izumljajo razne ekscese,** ali pa stvar napihnejo, kar seveda nima povezave z realnostjo. (*Dnevnik*, 18. 10. 1997.) (podčrtale a.)

STRATEGIJA GREŠNEGA KOZLA

V tem primeru se krivda ali odgovornost za nastali konflikt prenese na tretjo stranko. V analiziranih prispevkih se je kot taka pojavljala predvsem država s svojimi institucijami: Seznam očitkov državi, ki Romom dopušča vse mogoče, zaradi česar druge državljane najostreje preganja, je bil dolg. (Nedelo, 12. 10. 1997.) Vaščani se spominjajo, da so bili prvi prebivalci Štirih rok delavni, **sedanji pa nič več. Pokvarila jih je država, ki jim daje socialne pomoči.** (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.) Trditev predstavnice ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, da je zakon o socialnih pomočeh enak za vse, pa so opredelili kot **neresnično,** saj po njihovem Romi prejemajo velike socialne pomoči, nihče pa ne nadzoruje, kako denar porabijo. (*Dolenjski list*, 16. 10. 1997.) Cerovčani in vaščani mnogih okoliških naselij, v katerih živijo Romi, so prepričani, da je postala **država** pri reševanju romske problematike tako **neučinkovita,** da je videti, kot da to **delo nalašč.** (*Dnevnik*, 14. 10. 1997.) (podčrtale a.)

SKLEP - ZAKAJ LAHKO SLABO PIŠEMO O ROMIH?

Zakaj lahko slabo pišemo o Romih? V Sloveniji, tako kakor v večini sodobnih držav, družbene norme in tudi zakonski predpisi prepovedujejo javno (odkrito) izražanje predsodkov ali diskriminacije. Novinarji in govorniki v novinarskih prispevkih se teh družbenih omejitev zavedajo, zato se pri diskriminatornem poročanju o manjšini poskušajo zavarovati z različnimi strategijami. Namen teh strategij je predstaviti večinsko prebivalstvo kot nevtralne, nedolžne akterje ali celo kot žrtve in s tem usmeriti pozornost z odkritega sovražnega govora na druge akterje. Tako so mediji z diferencijacijskim diskurzom in njegovim utemeljevanjem povezali Slovence v skupnost, Rome pa izključili iz nje. Brez možnosti, da bi jih slišali.

Romi so nenehno predmet odkritega rasističnega govorjenja in pisanja. O Romih govorimo samo kot o pripadnikih določene skupnosti in ne kot o posameznikih. Oni ne govorijo, o njih se govori. Tudi če govorijo, je njihov govor potrebno »prevajati« v razumljivi jezik večine.

Zato vemo, kako Mi vidimo Rome. Ne vemo pa, kako Romi vidijo Nas.

Romi so brez ekonomske, politične in komunikacijske moči. Njihovo medijsko pojavljanje je običajno skrajno poenostavljeno in se vrti okrog tematskega sklopa – težave in konflikti. Za slovenske medije so Romi problem, zato se, v novinarskem jeziku, govori le o »romskem vprašanju« in »romski problematiki«. Nenehna produkcija in reprodukcija prej omenjenih podob pa imata daljnosežne posledice. Romi postanejo manjvredni državljani – državljani, nad katerimi je verbalno (in fizično) nasilje skorajda upravičeno.

Po podatkih raziskave slovenskega javnega mnjenja za leto 1995 skoraj polovica vprašanih ne bi hotela imeti Romov za svoje sosede. Drugače kakor pri npr. Muslimanih, priseljencih in tujih delavcih, pri katerih se socialna distanca zmanjšuje (pri priseljencih in tujih delavcih se je med letoma 1992–1995 zmanjšala za skoraj polovico), pri Romih ta socialna nezaželenost narašča. Najbolj nezaželenne socialne skupine v slovenski družbi (sJM, 1998) so narokomani (79,5% vprašanih jih ne bi hotelo imeti za sosede), pijanci (78%), politični skrajneži (68,5%), homoseksualci (60,3%) in Romi (53,5%) (Toš, 1999:856).

V dokumentarnem filmu *Almost Serbs* Lazarja Stojanovića, posnetem leta 1998, romski glasbenik iz Srbije pri-

poveduje zgodbo o tem, kako se je zaradi nenehnega policijskega nadlegovanja odločil spremeniti svoje muslimansko ime v srbsko. Veteran vojne v BiH, ki je kot srbski vojak ostal brez roke si najbolj želi postati »Mi«, biti pripadnik večine, »skorajda Srb«. Pretresljiva zgodba o Romu, ki verjame, da je razlog izključitve večinske družbe njegovo muslimansko ime. Ampak, kot resignirano ugotavlja, z novim imenom ni srečen, ker ni več njegovo.

Stojanović konča svojo zgodbo s posnetki umora enajstletnega Roma v središču Beograda. Deček s srbskim imenom in priimkom je bil brutalno umorjen izključno zato, ker je Rom. Na demonstracijah po pogrebu so Romi sežigali rumene trakove in vzklikali »Nikoli več!«

To pove, da v družbah, ki drugačne in drugačnost marginalizira, getoizira in kriminalizira, tudi večina ni »nikoli več« varna. Izključiti je mogoče vsakogar, saj lahko razloge za to zelo enostavno upravičimo - tudi s pomočjo medijev.

IZBRANA LITERATURA

KERENYI, GYÖRGY

Roma in the Hungarian Media v *Media Studies Journal*,
13(3): 140–148, 1999

LENKOVA, MARIANA

(ur.) »Hate Speech« in the Balkans. <http://www.greekhel-sinki.gr>, 1998

LINK, JÜRGEN

Elementare narrative Schemata in der Boulevardpresse.
v: Kloepfer, Rolf in Möller, Karl-Dieter (ur.) *Narrativität in den Medien*. Münster, 209–230, 1986

MATOUSCHEK, B. IN WODAK

Notwendige Massnahmen gegen Fremde?: Genese und Formen von rassistischen Diskursen der Differenz. Passagen Verlag GmbH Wien, 1995

STOCKER, GÜNTHER

Ein Vorkrieg. Rassismus in der Neuen Kronen Zeitung.
Media Journal, 3, 153–167, 1993

TOŠ, NIKO

(ur.) *Vrednote v prehodu II*. Slovensko javno mnenje 1990–1998. Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana, 1999

VAN DIJK, TEUN A.

Racism and the Press. Routledge, London, 1991.
Discourse and the denial of racism. *Discourse and Society*,
3(1), 87–118, 1992

LAZARSELD, PAUL F. IN MERTON, ROBERT

Množično sporočanje, popularni okus in organizirano družbeno delovanje, v: Slavko Splichal (ur.) *Komunikološka hrestomatija 2*, (23–41), Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1999

